

АСОЦІАТИВНЕ МИСЛЕННЯ В ПРОТИДІІ МАНІПУЛЯЦІЯМ СВІДОМІСТЮ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі розглядається роль асоціативного мислення як інструменту протидії маніпуляціям свідомості в умовах інформаційного перевантаження. Проаналізовано поширеність маніпулятивних технологій, визначення поняття маніпуляції свідомості за провідними авторами. Обґрунтовано, чому люди без спеціальної підготовки вразливі до маніпуляцій. Розкрито сутність асоціативного мислення, його відмінність від інших видів мислення та механізми виявлення маніпуляцій через асоціативні ланцюги. Запропоновано підходи до розвитку асоціативного мислення, включаючи вправи та практики, застосовувані в освітньому процесі Вінницького національного технічного університету.

Ключові слова: асоціативне мислення, маніпуляція свідомості, протидія маніпуляціям, критичне сприйняття, розвиток мислення.

Abstract

The paper examines the role of associative thinking as a tool for countering manipulations of consciousness in the context of information overload. The prevalence of manipulative technologies and definitions of consciousness manipulation by leading authors are analyzed. It is substantiated why unprepared individuals are vulnerable to manipulations. The essence of associative thinking, its distinction from other types of thinking, and mechanisms for detecting manipulations through associative chains are revealed. Approaches to developing associative thinking are proposed, including exercises and practices applied in the educational process at Vinnytsia National Technical University.

Keywords: associative thinking, manipulation of consciousness, countering manipulations, critical perception, thinking development.

Вступ

У сучасному інформаційному суспільстві маніпуляції свідомості набули масового характеру через ЗМІ, соціальні мережі та цифрові технології. За визначенням Е. Доценка, маніпуляція – це прихований психічний вплив, спрямований на зміну установок, мотивів і поведінки людини без її усвідомлення [1]. Г. Шиллер характеризує її як "програмування думок і прагнень людей" для досягнення вигідних суб'єкту маніпуляції цілей [2]. Люди без достатньої підготовки часто не помічають маніпуляцій, оскільки вони маскуються під об'єктивну інформацію, емоційні апеляції чи "загальновідомі факти", наприклад, через спрощення образів культурних постатей як Шевченка (як "вічний кобзар" без соціального контексту) чи Лесі Українки (як ідеал жертвності без психологічної глибини), де стереотипи створюють когнітивні упередження і блокують критичний аналіз [7]. Проблема виявлення таких впливів стає критичною, адже маніпуляції призводять до спотвореного сприйняття реальності, втрати автономії та прийняття невігідних рішень.

Основна частина

Види мислення та сутність асоціативного мислення. Мислення класифікується за різними критеріями: логічне (аналітичне), критичне, творче, асоціативне тощо. Логічне мислення базується на дедукції та індукції, критичне ще й на перевірці аргументів і уникненні упереджень.

Асоціативне мислення – це процес встановлення зв'язків між ідеями, образами чи подіями, які на перший погляд не мають очевидного зв'язку [3]. За асоціативною психологією (Дж. Локк, Д. Юм), асоціації є основою психічних процесів: подібність, суміжність у часі/просторі та контраст формують ланцюги думок.

Сучасні психологи визначають асоціативне мислення як ключ до творчості та швидкого розпізнавання патернів [4]. Воно відрізняється від логічного спонтанністю та образністю, дозволяючи "перестрибувати" через стереотипи.

Асоціативне мислення в протидії маніпуляціям свідомістю. Маніпуляції часто спираються на емоційні тригери, стереотипи та обмежену логіку (наприклад, "емоційний шантаж", "фальшиві дилеми", "повторення брехні як правди").

Асоціативне мислення допомагає виявляти приховані зв'язки: наприклад, асоціювати пропагандистський слоган з історичними маніпуляціями чи пов'язати "страх втратити" з класичними прийомами впливу.

Через вільні асоціації людина може "розірвати" нав'язаний ланцюг: якщо маніпулятор каже "всі так роблять", асоціативний хід веде до "а хто саме? чому саме так?" – це руйнує ілюзію однозначності.

Асоціативне мислення розвиває гнучкість і креативність сприйняття, роблячи свідомість менш вразливою до шаблонних впливів.

Підходи до розвитку асоціативного мислення. Розвиток асоціативного мислення включає вправи на вільні асоціації, метафори та образні ланцюги. Приклади: "Асоціативний ланцюжок": від слова "маніпуляція" перейти до "маріонетка → нитки → ляльковод → прихований вплив" – виявляється механізм [5]. "Що, якщо?": асоціювати маніпулятивне повідомлення з протилежними ситуаціями (наприклад, "якщо це правда, то чому не кажуть прямо?"), що сприяє гнучкості мислення та відкиданню стереотипів через гіпотетичне моделювання [8]. "Образні карти": поєднувати несумісні образи (фейк + реальність) для розпізнавання невідповідностей. Додатково, методи як brainstorming (генерація ідей без критики) чи метод випадкових об'єктів (поєднання випадкових елементів для нових рішень) активізують асоціативні зв'язки, розвиваючи оригінальність і протидію рутинним впливам [8]. У Вінницькому національному технічному університеті під час вивчення курсу дисципліни Засоби протидії маніпуляціям свідомості асоціативне мислення розвивають за допомогою різних інтелектуальних ігор як от «відео-реалії» або «кроссенс», що в свою чергу поєднує в собі чудовий засіб тренування власного мислення в форматі цікавої гри. Під час практичних занять студенти навчаються мислити логічно, критично і асоціативно без використання сторонніх джерел допомоги, що на мою думку найкращим чином впливає на «залежність» студентів від генератора швидких рішень [6].

Висновки

Розвинене асоціативне мислення – це, на мою думку, один з ключових елементів захисту від маніпуляцій свідомістю. Воно допомагає знаходити приховані зв'язки, ламати старі та упереджені стереотипи і тримати свою власну інтелектуальну автономію. Для цього необхідне системне тренування: щоденні вправи на вільні асоціації, брати участь в групових іграх на даний тип мислення та відвідувати тренінги спрямовані на розвиток різних типів мислення. Об'єктивно, це корисний інструмент повсякденного життя в умовах постійного потоку різної інформації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шейко С. В. Психологія маніпулятивного впливу. Київ, 2015. 210 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153514217.pdf>
2. Почепцов Г. Г. Психологічні операції. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2015. 240 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pochepcov_Heorhii/Psykholohichni_operatsii.pdf
3. Горбатюк Н. М., Талабко І. М. Суть понять «асоціативне мислення». УДПУ, 2018. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/9144>
4. Асоціативна психологія: основи та сучасні погляди. Київ: Психологічний хаб, 2024. URL: <https://psychology-journal.org.ua/>
5. Вправи на розвиток асоціативного мислення. Методичні рекомендації. НаУрок, 2023. URL: <https://naurok.com.ua/vpravi-na-rozvitok-asociativnogo-mislennya-342151.html>
6. Теклюк А. І. Використання формату гри "Відео-реалії" для розвитку гнучкого мислення. 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hcvr/all-hcvr-2018/paper/view/5236>
7. Маніпуляція свідомістю: як у нас відібрали справжніх Шевченка, Лесю й Франка // IRTAFAX. 2023. URL: <https://irtafax.com/manipuliatsiia-svidomistiu-iak-u-nas-vidibraly-spravzhnikh-shevchenka-lesiu-i-franka/>
8. Моно креативність: Розділ 3. Ментальна та практична діяльність педагога з розвитку творчого мислення особистості. 3.1. Креативність особистості та її розвиток як наукова проблема. Житомирський державний університет, 2024. URL: https://eprints.zu.edu.ua/40158/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE_%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_merged.pdf

Куленко Анна Вікторівна – студентка групи АДВ-246, факультет будівництва та цивільної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: kulenko.anna123@gmail.com

Науковий керівник: **Теклюк Анатолій Іванович** – канд. філософських наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, teklyuk.a.i@vntu.edu.ua

Kulenko Anna V. – student of ADV-24b group, Faculty of Civil and Environmental Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: kulenko.anna123@gmail.com

Supervisor: ***Tekliuk Anatolii I.*** – PhD in Philosophy, Associate Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: teklyuk.a.i@vntu.edu.ua